

Пикалюк Л. А.,
аспірант

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

«ТРИЦЯ ПО СІНЦЯХ ХОДИТЬ...». САКРАЛІЗАЦІЯ ОБРЯДОВОГО ПРОСТОРУ У ВЕСІЛЬНОМУ ФОЛЬКЛОРІ (НА ПРИКЛАДІ ПІСЕНЬ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ)

Анотація. У статті проаналізовані функції сакральних образів в обрядових церемоніалах традиційного українського весілля на основі польових матеріалів, зібраних на Західному Поліссі. Як показує аналіз, головна мета згадування цих образів у пісенних текстах – освячення «небезпечних» місць проведення обряду, які мають статус лімінальних. В однакових ролях у цьому виступають як християнські божества, так і астральні образи. Однак дія астральних на Західному Поліссі стосується тільки весілля в домі молодого, християнських – більше в молодії.

Ключові слова: весільний фольклор, Західне Полісся, християнські божества, астральні образи.

Постановка проблеми. У багатьох текстах весільних пісень неминує місце посідають згадки про Трійцю, Спаса, Пречисту (Божу Матір), Бога (Господа Бога). З'являються вони в тексті в найнезначніших, на перший погляд, місцях: в сінях, на дорозі, на хатнім порозі, серед коровайниць, весільних свашок, дружок тощо. Значення цих сакральних образів найпростіше звести до шанування сакральних осіб за їх покровительство у проведенні весільного обряду та сприянні в формуванні щасливої сім'ї. Що ж до місць несподіваної появи, то вони якраз не належать до найпочесніших локусів проведення обряду, хоч і мали значення лімінальної та постлімінальної зон у дохристиянській свідомості. Навіть наведений перелік місць появи святих чи звернення до них із метою сприяння тому чи іншому церемоніалу під час весілля спонукає вбачати тут певну закономірність: у фінальній частині обряду вони відсутні. З якою ж метою і коли весільні рапсоди вдавалися до згадки про існування вищих покровителів шлюбу і становить ціль нашої розвідки. Найпоказовішим матеріалом для такого дослідження вважаємо весільні пісенні тексти, зібрані на території Західного Полісся.

Питання ролі святих в образній системі українського весілля досі належним чином не вивчалось. У радянські часи такі тексти взагалі рідко потрапляли на сторінки друкованих видань, а зрештою, й статей. Так само цензурувались і матеріали польових досліджень, які містили згадки про це. У пострадянський період тема християнських святих отримала протилежне значення – сакральної теми, яка не підлягає обговоренню.

І все ж у той чи інший спосіб християнські сакральні образи осмислювались в українській фольклористиці – частина в дорадянський період, а частина в дослідженнях української наукової діаспори. Серед них найповажніше місце посідають дослідження кінця XIX – початку XX ст., представлені працями М. Драгоманова, І. Франка, М. Сумцова, Хв. Вовка, І. Огієнка (Митрополита Іларіона), І. Свенціцького, М. Грушевського. У пострадянський період принагідно апокрифічних образів в українському весільному фольклорі торкались Г. Сокіл, І. Кметь (богородичний цикл), О. Зайченко (фольклорна апокрифіка).

Питання функціонування цих образів у текстах весільних пісень досі не ставилось у практичну площину. Попередні дослідження свідчать, що в рамках кожного з досліджуваних жанрів існує свій естетичний, моральний, а особливо функціональний код сакральних образів. Гадаємо, не виняток у цьому і весільний фольклор.

Виклад основного матеріалу. Поліський весільний фольклор подає різні за значенням згадування християнських божеств. Іноді вони трапляються на рівні словесних фігур: «Суди, Боже, до неділи дуждати, То вираджу сватухи до хати, А сам піду пуд окно дослухати, Що моя буде дівчина казати» [7, 29]. Однозначно, виділене «суди, Боже», як аналогічні «дай, Боже» чи «помагайбі» не несуть того сакрального значення, яке було закладене в ці звороти початково. Це так само, як привітання «добрий день», яке ми вживаємо автоматично, не задумуючись над змістом сказаного. В подібному значенні використовується в весільних піснях і привітання «Слава Богу»: «Слава Богу, свату, У вашу хату, Ще й вам, молодички, До вашої світлички. Прийняли дитиноньку, Приймайте й родиноньку» [8].

Однак навіть на суто утилітарному рівні таке звертання до Бога проявляється не в усіх частинах весільного обряду. В жодному з відомих нам текстів його не вживали сватухи – на Західному Поліссі родички молодого, які йдуть на розвідни. Тільки після їх успішної місії засилають справжніх сватів. Тому що сакральний рівень такого дійства порівняно невисокий, втручання вищих сил у цю процедуру від початку вважалося не обов'язковим.

Перший обряд, де вони проявляють свій вплив – заручини: «Ой на доріжці на камені, Там стояло два ангели. Вони стояли, говорили: – А куди ж ми полетимо? – Полетимо на розлучни, До Гальочки на заручини» [7, с. 32–38]. «Ой на горі, да на камені Купалися два ангели. Купалися і змовлялися, Купалися і змовлялися, Да до шлюбу забиралися. – Ходи, братко, на заручини. Ой ходи, братко, на заручини. Парочку дай заручвати. Ой парочку дай заручвати. Од матинки дай одлучвати. До свекровки дай прилучвати. До свекровки дай чужей Од матьонки дай своєї» [21].

У подібній ролі натрапляємо й на двох воронів: «На болоте да на купіне Там сиділо да два вороне, Оден з одним говореле: «Підем, братцю, на заручине, Підем, братцю, на заручине. Да й зробимо ме розлучине. Од батийка да й одлучимо, До свекорка да й прилучимо. Одлучимо од сестреце, Прилучимо до зовеце» [2].

Паралельне живання в ролі опікунів шлюбу як ангелів, так і воронів може свідчити лише про давнє, можливе, ще тотемічне значення цих образів у весільному фольклорі. Адже в цій частині весільного обряду можна знайти багато спільного майже в усіх народів Євразії, Північної Африки та Австралії.

Незважаючи на те, що в заручинах беруть участь дві сторони, в жодній з весільних пісень не згадується чоловічий образ майбутньої подружньої пари. Можливо тому, що обряд відбувається в хаті молодої, а може, й через те, що в ньому поки що все вирішує дівчина в погодженні з найближчою родиною. Схоже, що не випадкове тут і місцезнаходження ангелів – «на доріжці, на камені». Так само дорогу до молодої означає й ліс: «Буде ліс шуміти, камінь дзвиніте, Почують люде, Слава нам буде». «Ой бором-бором, боровиною, Ой хто ж там їде вечориною. Ой їде, їде Іванко п'яний, вийди Тетяно, То твій коханий» [2].

Загалом «заручини» – слово не звичне для західнополіського краю. Тут цей обрядовий компонент називають «запоїнами», зрідка – «запивинами». Тому й наведена пісня про ангелів явно не місцевого походження, хоч риси місцевої «обробки» вже добре помітні у її тексті («на доріжці», «на камені», «до Гальочки»). І все ж, як свідчать пісенні тексти, у місцевій традиції по завершенні обряду дівчина не заручена, а запита: «Затета березойка, затета, Вже наша дівойка запета». У продовженні тексту бачимо, що умисел запивання віддається в народній уяві вищим силам, а вже після того родині: «Хто тую березойку затинав, Той нашу Гальочку запивав. – Затинав березойку Господь Біг, Запивав Гальочку всеїкий рід, А її татойко наперід» [7, с. 30]. Як бачимо, за результат запивин ні ворони, ні ангели вже відповідальності не несуть. Ця функція належить вищим силам, у конкретному випадку – Господу Богу. Хоча існує й інший варіант: «Ой, Володько березойку підтинав, Ой, Володько Любочку запивав. Підтинали березойку сусіди, Запивали Любочку навсігди» [9].

Божим благословенням наділяють батьки й молодого, який їде до дівчини на весілля: «Благослови мене, моя матінко, Благослови мене в дорожейку, Хай Бог благословить і сивий кось. На битіі дорозі, у тестя на порозі» [7, с. 72]. І знову помічаємо сліди двовір'я. Божого благословення замало, якщо до нього не прилучиться ще й сивий кось. До речі, кінь, судячи з фольклору, теж мав значення якщо не тотема, то в усякому разі священної тварини в українців. Не випадково до нього звертаються на початку ритуалу нарівні з вищими силами: «Там коло стайни місячик сяє, То там Володька коня сідлає, Коня сідлає, з ним розмовляє: – Ой коню, коню, грай пудо мною, Звесели мене перед тещейкою, Ще й перед мею дружинойкою» [7, с. 71].

Сакральне значення у весільному фольклорі відводиться й хлібові: «Ой, з граєм, з граєм сонечко сходить, Уже Іванко з хлібом виходить, З хлібом-солею,

З шастям-долею» [7, с. 72].

Образ долі в піснях нероздільний з мотивом весільної подорожі чи дороги загалом. Одну й ту ж пісню з його участю співають як молодому, так і молодій перед кожним ритуальним відлученням з дому: «Й уже Володька на віз сяде, Його долеяка у воріт стрічає, Се добра доля – сядай зо мною, А се плохая – пливи за водою» [2].

Прийшовши до хати молодої на вінкоплетини, подружки сідають і чекають на її батьків, співаючи: «Ой сядаймо та й погадаймо, В батенька попитаймо, Ой да чи вилить, чи благословить Ганночци вінок вити? – Ой да я вилю і благословлю, Нихай Біг помагає. Нихай же той Біг да помагає, Добрую долю дає» [22].

Коли молода не має батька чи матері, то свій обхід гостей починає з їхніх могил, де просить благословення в померлого родича. В цій ситуації вона також забезпечується присутністю небесних сил: «Ой нема, нема Маринки вдома – Пішла до Го-

спода Бог... До Господа Бога, до батькова гроба, Просіт батенька на своє весілля, На своє весілля, на благословен...» [4, с. 47].

Непряминуча роль у весільному обряді відводилась і астральним образам. По тому, як до них звертаються та чого домагаються, легко встановити, що й вони мали значення сакральних. Вони не тільки освітлюють дорогу, а й мають доленосне значення: «Ходіть, люди, по двору, Просіть місяця з зорою: – Ой місяце з зорою, Посветі надо мною! А зоря йому каже: – Я тобі світіла, Як маті роділа. А ще треба світити, Щоб тебе оженити» [7, с. 39].

«Зійди, місяць, зрана, Бо тепер мені нада: Буду сина женити, На посаді садити. – А я не зийду, Хіба сонце зашло, То сонце порадить» [7, с. 39].

Завдяки паралельному представленню космічного порядку та обрядових дій, космогонічного образу набуває в піснях і саме весілля: «Розходився місячик по небу, Збираючи зіроньки в громаду. Збирайтеся, зіроньки, в громаду, То й поїдем усі разом на раду. Розходився Іванко по селу, Збираючи бояроньки до столу: – Збирайся, родинойка, до столу, Та й поїдем усі разом на войну, То й звоюем тейка в тім дому» [7, с. 67].

Мирний план цієї акції подає наступна пісня за участю Місяця й Сонця:

«Сипте пшеницю в нові ворота, Пасіте кони та Василькови, Бо буде їхати до тестя в гости, А в його тейка ворота тройні, Ворота тройні да всі золоті. В перших воротах місячик світить. А в других воротах соничко гріє. А в третіх воротах Василько їде. Місячик світить, то буде виднейко. Сонечко гріє, то буде типлейко, Василько їде, буде виселейко» [12].

Участь нехристиянських сакральних образів у західнополіській весільній традиції вичерпується передвесільним циклом та підготовчою стадією весілля. Причому сприяння цих божеств більшою мірою стосується молодого, ніж молоді: «Мати сена нарадела, Місяцем нарадела, Зорою впаразала, До дівки виражала» [16]. Це може означати, що вони увійшли в традицію ще за часів існування матрилокальних шлюбів. Тоді весілля завершувалося прийняттям молодого в сім'ю молодої.

Буває, що і в пісенному супроводі інтродукції головних весільних дій давніші, а тому звичні астральні образи безперешкодно поєднуються з християнськими, створюючи тим самим дуже імпресіоністичні картини: «Світи, місяцю, з раю До нашого короваю, Світи ясененько, Щоб сходил гарнесененько» [5]. Інший текст, поданий у зводі М. Шубравської «Весільні пісні», наче запримітивши цю ідеологічну невідповідність, замість місяця звертається до Бога: «Світи, Боже, з раю» [3]. Тепер маємо іншу невідповідність, цього разу логічну: підсвічування в піч під час випікання короваю – функція, належна не Богові, а все-таки Місяцеві.

Звісно, що не обходиться тут і без образів християнських божеств.

Найбільшою популярністю на Західному Поліссі користується «зачинальна» пісня про Трійцю і Спаса, яка трапляється тут у багатьох варіантах: «Трійця по синьох ходить, Спаса за руку водить: – Ходи, Спасе, до хати Весілля починати. Трійця Спаса питає: – Хто висіллячко дбає? – Дбає Іванко, дбає, Биг йому помагає» [14]. В одному з таких варіантів на підмогу кличуть ще й Господа: «Трійця по синьох ходить, Спаса за ручку водить: – Ходи, Спасе, до хати, Весілля починати. Зійди, Господи, з неба, Бо нам тебе треба, На наше подвір'ячко, На наше весіллячко» [19].

В інших варіантах батьки збирають ще собі на підмогу і Бога й Богородицю. Самих же влаштовує роль помічників: «Благослове, Боже, Пречистая Мати, Весілля зачинати. Триця по сінцях ходить, Спаса за ручку водить. Триця Спаса питає: – Хто весіллячко дбає? – Дбає татойко, дбає, Матюнка помагає» [17].

Батько на рівні спілкується з Богом і в виборі долі своєму синові: «Ой щось у небі задзвеніло, А в оболоні зашуміло. Ой сам Господь-Біг з неба ступив, За ним ангели ключі несуть. «Станьмо, Господе, порадьмось, Яку Іванови долю дати». Ой Господь каже: «Громовую». Ангели кажуть: «Збожовую». Татойко просить й усякую» [7, с. 66].

У молодого рід спомагає молодому перед походом до дівки. Тоді співають таких пісень: «Благословився Василько В свого рідного таточка: – Благослови, мій татоньку, Мені та на посажку сісти. – З Богом, дітятко, з Богом, З добрими людками. Та й не од нас той посаг настав. А й од Господа Бога. Благослови, Боже, Ще й Пречистая Мати, Судженому дитяти, Посаженьку заспівати» [13]. «Ясненько сонце на гору іде, З Богом Василько на посаг іде, Просить таточка на спомагання: – Споможи мене, мій таточку, Споможи мене мій риднейкий. Бо як таточко да й споможе, То й Божейко допоможе» [13].

У наступних церемоніалах вступає в силу дія винятково християнських образів. Жоден наступний етап без їхньої згоди не відбувається.

У хаті молоді «зачинальні» пісні виконуються, починаючи з обряду «вінків»: «Благословила Ганнуса у свого рідного татуйка: – Благослови, мій татуйку, Звити віночок, звити. – Хай Біг благословить, донечко, І зо всіма святими. У добрий час Звити віночок, звити» [11].

Після завершення власної роботи дружки допевняються: «Ой хто ж тобі, молода Марийко, винка звев, Ой хто, на головоюку наложев? – Ой звилла міні Причестая Святая, Налужела мні, моя матюнка рудная. Вой тож той і Причесті і просела, Моя матюнка просела, Як малейкію на руках носела» [16].

Наступний день весілля також починається звертанням до святих: «Благослови, Боже, Ще й Божая Мати, Висілля зачинати. Зачинається, накладається, На всеє добрее ділечко. Нашей Любочки Хороше весіллячко. Трійця по сінцях ходить, Спаса за ручку водить: – Ходи, Спасе, до хати Весілля починати» [16].

Втретє дружки попросять благословення при садовинні на посаг: «Благослови, Боже, Пречистая Мати, Судженому дитяти На посажок сідати» [13]. Після цього з цими ж словами звертаються до батьків молоді: «Благослови, мати, Благослови, тату, На посаг сядати. – Сам Биг благословить Ше й Божая Мати На посаг сядати». Після того: «Зрадовалася, звеселилася свята Пречиста, Що породила Спаса-Христа. Зрадовалася, звеселилася Марусина мати, Що спорядила Марусю на посад стати» [7, с. 85].

Оскільки під час посаду присутня не тільки молода, а й молодий, за наступним разом згадуються обоє: «Благослови, Боже, ще й Божая Мати, Марії, Іванку весілля розпочати» [18].

Єдиний раз, коли весільні співачки звертаються до Бога з неблаговидною метою, це після розплетення братом коси молодій. Варіантів цієї пісні також дуже багато. Наведемо найпоширеніші: «Розкидай, Боже, й братову хату по їдний деревини, Шо й він розкидав й сестри косу по їдний волосини. Розкидай, Боже, братове жито по полю, по снупочку, Шо й він розкидав й мою косооку по їдним волосочку» [10]. «Розкедай, Боже, братову хату По єдний деривини. Ой, шо вин розплів систрину косу По єдний волосени. Розкедай, Боже, братове жито По полю й

по колосу. Ой, шо вин розплів й систрину косу Й по їдному ж волосу» [16].

Найпоширеніша думка про значення розплітання коси як про ритуал, що символізував прощання з дівуванням (дівчатам із косами дозволялося ходити з відкритою головою, а молодим – ні); це – своєрідна ініціація, підготовка дівчини до переходу в новий стан. Розплести косу, як і порозпускати всі вузлики, – вважає Докія Гуменна, – це магія, щоб легше відбулася дефлорація [6, с. 132]. Саме в такому контексті і сприймаються як належне прокльони (хай і в гротескному сенсі), спрямовані в бік брата.

Ще раз благословлять молодих, коли вони вирушають до шлюбу: «Благословіте, батьку й мати, до шлюбу від'їжджати. – Хай Бог благословить. – Сподобе нас, Боже, На гетим порозе, На гетим порозе, На бетий дорозе» [17]. Весільна пісня детально подає увесь ритуал: «Сіяла мати житом, А батько – водою. Сам Господь Бог – із долею» [19]. Знову, як бачимо, нічого не відбувається без Божої участі. Вже по дорозі до церкви згадують його всує: «Ой, мої віте, ворожийки, Не переходьте дорожийки. Нихай перейде сам Господь Біг, Нихай обсіє пшеницею, Нехай окропить водицею» [20].

Востаннє весільна процесія звертається до Бога на порозі хати: «Зустрічай нас, Боже, На першим порозе. На першим порозе, На бетий дорозе. Нашому молодому До божого дому» [1].

Після вінчання до християнських образів у західнополіських піснях більше не звертаються. В силу знов вступають до християнські: «Додолу віттячко, додолу, Вже пора гостойкам додому. Уже вітер воротечка одчинив, Уже місяць дорожейку освівив» [13].

Висновки. Отже, у весільній символіці західних поліщуків збереглося двовір'я. Одні й ті ж функції можуть виконувати як християнські святи: Бог, Пречиста, Трійця, Спас, ангели, так і дохристиянські божества: сонце, місяць, зорі, кінь, ворони, хліб.

Участь сакральних християнських образів вважається нормою у весільних обрядах до моменту вінчання, далі неминучості апелювання до їх участі в обрядодійствах у весільних піснях не спостерігається. Що ж до астральних дохристиянських, то вони більшою мірою супроводжують молодого.

У більшості текстів функції образів святих здійснюються незримо. Їхня присутність проявляється в їхніх діях, тобто в щасливому перебігу подій. Лише зрідка вони проявляються відкрито. Як ті два ангели, що купаються, збираючись на заручини, чи Бог, що сходить із ключами в оточенні ангелів із неба.

Опіка сакральних образів незалежно від їх походження випрошується для молодих на час їхнього перебування в лімінальних зонах: біля воріт, у коморі (місяць, сонце), в сінях, на посазі (Господь Бог, Трійця, Спас),

Література:

1. Архів АПВЦ. Ф. 5 – Опр. 1. – Од. зб. 17–37 (30). (Записала Т. Прасок у с. Нуїно Камінь-Каширського р-ну від Ф. Виглядки, 1920 р. н.).
2. Архів АПВЦ. – Ф. 5. – Опр. 1. – Од. зб. 1. (Записано у с. Березичі Любешівського р-ну від П. Ковальчук, 1923 р. н.).
3. Весільні пісні: У 2-х кн. – Кн. 1.–К., 1982. – 213 с.
4. Вибрані пісні з голосу Уляни Кот: Навч.-реперт. зб. / Упор-ня Л. Гапон. – Рівне, 2006. – 47 с.
5. Гапон Л. Інцензація весільних обрядів. – Рівне, 2006. – 59 с.
6. Гуменна Д. Благослови мати! Казка-есеї / Д. Гуменна – К., 1995. – 132 с.
7. Денисюк І. Пісні з-над берегів Турського озера / І. Денисюк. – Луцьк, 2004. – 256 с.
8. Запис автора в смт Стара Вишва від О. Савчук.
9. Записано у с. Текля Старовижівського р-ну від Г. Шамайди, 1922 р. н.

10. Записано в с. Воля Щитинська Ратнівського р-ну від О. Корець.
11. Записано у с. Скулин Ковельський р-ну від О. Поліщук, 1910 р. н.
12. Записано у с. Воля Любешівська Любешівського р-ну від М. Пасевич, 1926 р. н.
13. Записала Г. Бурко у с. Велимче Ратнівського р-ну від М. Бурко, 1918 р. н., Я. Ятчук, 1928 р. н., А. Никончук, 1924 р. н.
14. Записала Г. Назарук у с. Видраниця Ратнівського р-ну від В. Назарук.
15. Записала О. Свіржевська в с. Тур Ратнівського р-ну від Г. Євтушик.
16. Записала О. Бакалюк, О. Макеєва у с. Заброди Ратнівського р-ну від Г. Повх, З. Шмиговської.
17. Записала С. Вертей в с. Заброди Ратнівського р-ну від П. Вертей.
18. Записала Т. Карловська в с. Заболоття Ратнівського р-ну від Г. Білітук.
19. Записала Т. Карловська в с. Заболоття Ратнівського р-ну від З. Сверби.
20. Записала Т. Карловська в с. Заболоття Ратнівського р-ну від Т. Петровичової.
21. Записала Т. Чудінович в с. Сварицевичі Дубровицького р-н від М. Чудінович.
22. Песенні фольклор Полесья. – Т. 2: Вяселле. – Мінск, 2002. – С. 376–391.

Пикалюк Л. А. «Троица по селям ходит...». Сакрализація обрядового пространства в свадбному фольклорі (на прикладі пісень Західного Полесья)

Анотація. В статті проаналізовані функції сакральних образів в обрядових церемоніях традиційної української свадьби на основі польових матеріалів, зібраних на Західному Полесьї. Як показує

аналіз, головна мета згадування цих образів в піснених текстах – освячення «небезпечних» місць проведення обряду, які мають статус лімінальних. В однакових ролях виступають як християнські божества, так і астральні образи. Однак діяльність астральних на Західному Полесьї стосується тільки свадьби в домі молодого, християнських – більше в молодій.

Ключові слова: свадбний фольклор, Західне Полесьє, християнські божества, астральні образи.

Pykaliuk L. «The Trinity is walking around porch...». Sacralization of ritual space in a wedding folklore (based on example of songs from Western Polissya)

Summary. The article analyzes functions of sacred images in ritual ceremony of traditional Ukrainian wedding based on field data, collected in Western Polissya. The article analyzes functions of sacred images in ritual ceremony of traditional Ukrainian wedding based on field data, collected in Western Polissya. The analysis shows that main purpose of references of these images in song lyrics is sanctification of «dangerous places» for holding ceremony, which have status of liminal. The Christian deities and astral images are in same roles in this act. However, effect on astral images in Western Polissya applies only to wedding in house of groom, and Christian ones – in bride's house.

Key words: wedding folklore, Western Polissya, Christian deities, astral images.